

УДК 343.2

DOI <https://doi.org/10.32782/2223-9995.2024.26.7>

Скарбарчук О. Г.,

доктор філософії за спеціальністю 081 Право,

старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін імені Василя Попелюшка

Навчально-наукового інституту права імені І. Малиновського

Національного університету «Острозька академія»

ПОНЯТТЯ «СКЛАД КВАЗИКРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ»

Актуальність теми. З моменту запровадження відповідальності юридичних осіб за злочини, учинені їхніми уповноваженими особами, постала потреба чітко окреслити правовий статус і сутність таких правопорушень. В умовах розвитку антикорупційної політики України дослідження поняття квазікримінальних правопорушень є важливим для розуміння механізмів притягнення юридичних осіб до відповідальності. Незважаючи на те, що такі правопорушення є новим явищем у кримінальному праві, їх практичне значення швидко зростає, що потребує глибокого аналізу як для наукової спільноти, так і для правозастосовної практики. Дослідження об'єктивних і суб'єктивних ознак квазікримінальних правопорушень допомагає розширити розуміння механізмів їх кваліфікації та застосування відповідальності до юридичних осіб.

Постановка проблеми. Юридична відповідальність осіб завжди базується на чітко окреслених правових нормах і принципах. Проте, коли йдеться про відповідальність юридичних осіб за кримінальні правопорушення, скоєні їхніми уповноваженими особами, з'являються численні питання щодо природи такого порушення та його кваліфікації. Однією з головних проблем є відсутність детального роз'яснення складу квазікримінального правопорушення, що створює прогалини в застосуванні відповідних законодавчих норм. Іншою важливою проблемою є необхідність розмежування кримінальних і квазікримінальних правопорушень, що потребує глибшого теоретичного обґрунтування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Попри впровадження інституту квазікримінальної відповідальності юридичних осіб, питання правової природи таких правопорушень не отримало належної уваги вчених. Існують окремі дослідження щодо відповідальності юридичних осіб за злочини їхніх представників, зокрема у сфері запобігання корупції. Однак більшість публікацій не приділяє належної уваги аналізу складу квазікримінальних правопорушень і їхніх відмінностей від традиційних кримінальних правопорушень. Квазікримінальні правопорушення як новела кримінального законодавства піддавались розгляду у працях П. П. Андрушка [1], К. Л. Бугайчука [2], Т. О. Гончар [3], І. В. Грищука [4], К. П. Задой [5], М. В. Крижановського [6], І. І. Митрофанова [7], А. С. Нерсесяна [8], М. І. Панова [9], О. Ф. Пасеки [10], О. В. Попович [11], О. Е. Радутного [12], М. О. Свіріна [13], В. В. Топчія [14], П. Л. Фріса [15], М. І. Хавронюка [16], С. О. Харитонова [9], Ю. В. Шинкарьова [17], Г. З. Яремко [18]. А. М. Ященко [19] й інших учених, проте дослідження специфіки квазікримінальних порушень залишається маловивченою сферою.

Виклад основного матеріалу. З набранням чинності Закону України (далі – ЗУ) «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України» від 13 травня 2014 р. № 1261–VII [20] в Україні була запроваджена квазікримінальна (тобто адміністративна за наслідками для особи, але пов'язана з учиненням кримінального правопорушення та передбачена законом про кримінальну відповідальність) відповідальність юридичних осіб.

Як відомо, підставою для юридичної відповідальності є вчинення особою правопорушення за умови наявності правової (договірної-правової) норми, що встановлює міру відповідальності за нього. Отже, існує група норм права, які встановлюють підстави для застосування заходів кримінально-правового характеру, які застосовуються у процесі реалізації квазікримінальної відповідальності юридичної особи, але саме поняття квазікримінального порушення, а також його склад залишаються поза увагою наукової спільноти.

Це може бути зумовлене тим, що підставою для застосування заходів кримінально-правового характеру виступає або вчинення уповноваженою особою юридичної особи криміналь-

ного правопорушення від імені (п. 3 ч. 1 ст. 96–3 Кримінального кодексу України (далі – ККУ)) або в інтересах (пп. 1, 4–6 ч. 1 ст. 96–3 ККУ) такої юридичної особи або ж незабезпечення юридичною особою виконання покладених на її уповноважену особу законом або установчими документами юридичної особи обов'язків щодо вжиття заходів із запобігання корупції, що призвело до вчинення кримінального правопорушення, передбаченого п. 2 ч. 1 ст. 96–3 ККУ. У зв'язку із цим не вбачається потреба у виділенні квазікримінального правопорушення в окремий різновид.

Правопорушення, учинюване юридичною особою, давно вже не вважається новелою у праві, оскільки цивілісти звично розглядають відповідальність юридичної особи за невиконання договірних зобов'язань і завдання шкоди державі, юридичним і фізичним особам.

У зв'язку з викладеним квазікримінальне правопорушення можна розглядати як правопорушення юридичної особи, яке полягає або в учиненні її уповноваженою особою кримінального правопорушення від імені або в інтересах юридичної особи, або в незабезпеченні юридичною особою виконання покладених на її уповноважену особу законом або установчими документами юридичної особи обов'язків щодо вжиття заходів із запобігання корупції.

З погляду складу обставин, які підлягають установленню, можемо виділити три склади квазікримінального правопорушення:

1. Квазікримінальні правопорушення, об'єктивна сторона яких передбачає вчинення уповноваженою особою кримінального правопорушення, передбаченого пп. 1, 4–6 ч. 1 ст. 96–3 ККУ, від імені та в інтересах юридичної особи.

2. Квазікримінальні правопорушення, об'єктивна сторона яких передбачає незабезпечення виконання покладених на її уповноважену особу законом або установчими документами юридичної особи обов'язків щодо вжиття заходів із запобігання корупції, що призвело до вчинення будь-якого із кримінальних правопорушень, передбачених пп. 2 ч. 1 ст. 96–3 ККУ.

3. Квазікримінальні правопорушення, об'єктивна сторона яких передбачає вчинення уповноваженою особою кримінального правопорушення, передбаченого пп. 3 ч. 1 ст. 96–3 ККУ, від імені юридичної особи.

У зв'язку з обмеженнями регламенту пропонуємо розглянути об'єктивні та суб'єктивні ознаки саме квазікримінального правопорушення, передбаченого пп. 1, 4–6 ч. 1 ст. 96–3 ККУ, конструкція складу якого демонструє всі наявні види складів кримінального правопорушення за його конструкцією. Так, щоби встановити факт учинення кримінального правопорушення, передбаченого вищевказаною нормою, в інтересах юридичної особи, необхідно довести, що воно:

а) призвело до отримання неправомірної вигоди юридичною особою (матеріальний склад квазікримінального правопорушення, оскільки наявний суспільно небезпечний наслідок);

б) було спрямоване на уникнення юридичною особою передбаченої законом відповідальності (формальний склад квазікримінального правопорушення, оскільки фактичного уникнення юридичною особою відповідальності, передбаченої законом, зазначеною нормою не вимагається);

в) створило умови для отримання неправомірної вигоди юридичною особою (усічений склад квазікримінального правопорушення, оскільки квазікримінальна відповідальність настає на стадії готування до нього).

Об'єктивна сторона квазікримінального правопорушення, передбаченого пп. 1, 4–6 ч. 1 ст. 96–3 ККУ, вимагає від уповноваженої особи юридичної особи саме активної форми поведінки у формі дії, спрямованої на досягнення протиправних результатів, описаних у прим. 2 до ст. 96–3 ККУ.

Об'єктивна сторона квазікримінального правопорушення, передбаченого пп. 1, 4–6 ч. 1 ст. 96–3 ККУ, не випадково була розглянута перед його об'єктом, оскільки так легше зрозуміти, на які саме відносини посягає квазікримінальне правопорушення. І це не відносини у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, на які так прозоро натякає отримувана юридичною особою неправомірна вигода. Але, якщо її взяти за орієнтир і розглядати як відхилення від нормальної діяльності юридичної особи, то можемо дійти висновку, що для підприємницьких товариств (ст. 84 Цивільного кодексу України (далі – ЦКУ) таким предметом є відносини у сфері господарської діяльності, які не передбачають отримання прибутку таким методом, а для непідприємницьких товариств (ст. 85 ЦКУ) предметом квазікримінального правопорушення є відносини у сфері функціонування громадських організацій та політичних партій, діяльність яких узагалі не передбачає отримання прибутку.

Суб'єкти квазікримінального правопорушення – це юридичні особи, перелік яких міститься у ст. 96–4 ККУ.

Із суб'єктивної сторони квазікримінальне правопорушення, передбачене пп. 1, 4–6 ч. 1 ст. 96–3 ККУ, завжди вчиняється із прямим умислом. Окрім усвідомлення уповноваженою особою юридичної особи кримінально протиправного характеру свого діяння, що передбачено пп. 1, 4–6 ч. 1 ст. 96–3 ККУ, усвідомлення його суспільно небезпечних наслідків і бажання їх настання, остання повинна усвідомлювати, що вчинюване нею кримінальне правопорушення має призвести до отримання юридичною особою неправомірної вигоди, і бажати її настання, або лише усвідомлювати, що воно призведе до створення умов для отримання неправомірної вигоди юридичною особою, або сприятиме уникненню останньою передбаченої законом відповідальності.

Обов'язковим елементом суб'єктивної сторони квазікримінального правопорушення виступає його мета, яка конкретизується законодавцем у прим. 2 до ст. 96–3 ККУ:

- отримання юридичною особою неправомірної вигоди;
- створення умов для отримання такої вигоди;
- ухилення юридичної особи від передбаченої законом відповідальності.

Мотив, як елемент суб'єктивної сторони квазікримінального правопорушення, може бути схарактеризований як корисливий, адже перші два види мети спрямовані на набуття юридичною особою певних активів унаслідок незаконних дій її уповноважених осіб, а третій вид фактично має забезпечити юридичну особу від втрати активів унаслідок виплати штрафу (пені) або ж відшкодування збитків.

З урахування того, що квазікримінальне правопорушення є похідним від кримінального правопорушення, учиненого її уповноваженою особою, до ознак кримінального правопорушення додаються ознаки і його квазікримінального різновиду. І на цьому етапі виникають проблеми, які потребують додаткового вирішення. Розглянемо для прикладу публічні заклики до агресивної війни (ст. 436 ККУ) – класичне правопорушення з формальним складом, однак у разі вчинення його від імені та в інтересах юридичної особи відбуваються досить неочікувані трансформації об'єкта й об'єктивної сторони.

Публічні заклики до агресивної війни утворюють закінчений склад кримінального правопорушення з моменту їх повідомлення багатьом особам у їх присутності або із застосуванням технічних засобів масового інформування (наприклад, виступ по радіо чи телебаченню), незалежно від їхньої мети, однак законодавець передбачив, що такі заклики можуть мати на меті отримання юридичною особою неправомірної вигоди, створення умов до її отримання або ж можуть бути спрямовані на ухилення юридичної особи від передбаченої законом відповідальності, що вводить один із різновидів мети як обов'язковий елемент об'єктивної сторони кримінального правопорушення.

Так само до об'єкта посягання кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436 ККУ – мир між державами і народами, додається об'єкт квазікримінального правопорушення.

Із суб'єктивної сторони вчинення кримінального правопорушення, окрім усвідомлення службовою особою юридичної особи суспільно небезпечного характеру свого діяння, передбаченого ст. 436 ККУ, її усвідомлення, що його наслідком стане отримання юридичною особою неправомірної вигоди або створення умов для отримання такої вигоди, або ж ухилення юридичної особи від передбаченої законом відповідальності, а також бажання настання таких наслідків.

З усього вищевказаного можемо лише приблизно оцінити те, наскільки ускладнюється кваліфікація дій фізичної особи, яка у статусі уповноваженої особи вчиняє кримінальне правопорушення від імені та в інтересах юридичної особи.

Висновки. У результаті дослідження було встановлено, що квазікримінальне правопорушення є складним правовим феноменом, який потребує окремого розгляду в рамках відповідальності юридичних осіб. Автор пропонує визначення квазікримінального правопорушення як дій, учинених уповноваженими особами від імені юридичної особи або в її інтересах, які можуть призвести до незаконного отримання вигоди або ухилення від відповідальності. Важливим елементом є усвідомлення неправомірності дій особою, яка їх учиняє, та наявність прямого умислу. Практичне значення статті полягає в можливості використання її висновків для підвищення якості правозастосування у сфері відповідальності юридичних осіб, що стане основою для подальших реформ у цій галузі права.

Список використаних джерел:

1. Андрушко П. П. Щодо відповідальності юридичних осіб за корупційні правопорушення у вигляді застосування до них заходів кримінально-правового характеру. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 3. С. 104–115.
2. Особливості кримінального провадження щодо юридичної особи : науково-методичні рекомендації / К. Л. Бугайчук та ін. Харків : ХНУВС, 2015. 60 с.
3. Гончар Т. О. Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб за чинним кримінальним кодексом України. *Правова держава*. 2014. № 17. С. 76–80.
4. Гришук В. К., Пасека О. Ф. Кримінальна відповідальність юридичних осіб: de lege ferenda. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія «Юридична». 2012. № 4. С. 274–291.
5. Задоя К. П. Правова природа заходів кримінально-правового характеру, що застосовуються до юридичних осіб. *Право і громадянське суспільство*. 2014. № 4. С. 42–53.
6. Крижановський М. В. Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб: сутність та форми : дис. ... докт. філософії : 081. Харків, 2020. 231 с.
7. Митрофанов І. І. Засоби кримінально-правового впливу на юридичних осіб. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2014. № 2. С. 126–134.
8. Нерсисян А. С. Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичної особи: аналіз нового законопроекту. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2013. № 2. С. 181–192.
9. Панов М. І., Харитонов С. О. Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб як новела у кримінальному законодавстві України. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2014. Т. 2. № 3. С. 44–55.
10. Пасека О. Ф. Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб: окремі проблемні питання. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія «Юридична». 2014. № 4. С. 253–263.
11. Попович О. В. Заходи кримінально-правового характеру, що застосовуються до юридичних осіб: проблеми застосування та шляхи удосконалення. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія «Юриспруденція». 2015. Т. 2. № 18. С. 96–99.
12. Радутний О. Е. Вчинення злочину від імені та в інтересах юридичної особи. *Актуальні проблеми кримінальної відповідальності*. Харків, 2013. С. 244–248.
13. Свірін М. О. Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб за законодавством України. *Наука і правоохорона*. 2015. № 2 (28). С. 146–153.
14. Топчій В. В. Характеристика заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія «Юриспруденція». 2015. Т. 2. № 18. С. 84–87.
15. Фріс П. Л. До питання про кримінальну відповідальність юридичної особи. *Наукові праці Національного авіаційного університету*. Серія «Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»». 2015. Т. 2. № 35. С. 152–156.
16. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та доп. Київ : ВД «Дакор», 2019. 1384 с.
17. Шинкарьов Ю. В. Правовий аналіз окремих новел законодавства про кримінальну відповідальність. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*. Серія «Право». 2014. № 21. С. 96–100.
18. Яремко Г. З. Система заходів кримінально-правового характеру. *Часопис Академії адвокатури України*. 2014. Т. 7. № 4 (25). С. 89–96.
19. Ященко А. М. Заходи кримінально-правового характеру: поняття, зміст і сутність. *Форум права : електронне наукове фахове видання*. 2013. № 3. С. 775–783.
20. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України : Закон України від 13.05.2014 р. № 1261–VII. Дата оновлення : 26.04.2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1261-18> (дата звернення: 15.09.2024).

Скарбарчук О. Г.

Поняття «склад квазікримінального правопорушення»

У статті аналізується концепція квазікримінального правопорушення, яка була впроваджена в Україні після ухвалення Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики» у 2014 році. Це явище, хоч і залишається поза увагою наукової спільноти, викликає багато дискусій стосовно його правової природи. У дослідженні пропонується визначення поняття «квазікримінальне правопорушення» як порушення, яке пов'язане з юридичною відповідальністю юридичних осіб за дії їхніх уповноважених осіб. Автор розглядає особливості складу таких правопорушень, зокрема об'єктивні та суб'єктивні ознаки, а також мотиви та цілі таких дій. У статті представлено три основні категорії квазікримінальних правопорушень залежно від типу дій уповноважених осіб. Окрема увага приділяється аналізу того, як об'єкт і об'єктивна сторона

квазікримінального правопорушення трансформуються у випадках, коли злочин учиняється від імені та в інтересах юридичної особи. Робота має на меті сприяти подальшим дослідженням у сфері відповідальності юридичних осіб за кримінальні та квазікримінальні правопорушення.

Ключові слова: квазікримінальна відповідальність, юридичні особи, кримінальне право, склад кримінального правопорушення.

Skarbarchuk O. H.

The concept “quasi-criminal offence”

The article analyses the concept of a quasi-criminal offence introduced in Ukraine after the adoption of the Law of Ukraine “On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine in the Field of State Anti-Corruption Policy” in 2014. Although this phenomenon remains outside the attention of the scientific community, it raises many debates about its legal nature. The study proposes to define the concept of “quasi-criminal offence” as a violation associated with legal liability of legal entities for the actions of their authorized persons. The author examines the peculiarities of such offences, including objective and subjective features, as well as the motives and purposes of such actions. The article presents three main categories of quasi-criminal offences depending on the type of actions of authorized persons. Particular attention is paid to the analysis of how the object and objective side of a quasi-criminal offence are transformed in cases where the offence is committed on behalf of and in the interests of a legal entity. The work aims to contribute to further research in the area of liability of legal entities for criminal and quasi-criminal offences.

Key words: quasi-criminal liability, legal entities, criminal law, corpus delicti of criminal offence.